

***Kniha byla vydána
jako pocta profesoru Ctiradu Johnovi
při příležitosti 100. výročí jeho narození***

Muž,
který se nebál
zeptat

vzpomínky na Ctirada Johna

editoři:
Štěpán Svačina, Karel Meister

Ze životopisu prof. MUDr. Ctirada Johna, DrSc.

Štěpán Svačina

Prof. MUDr. Ctirad John, DrSc.

(*15. 8. 1920 Číčenice – †12. 10. 2018 Praha)

Profesor Ctirad John se nesmazatelně zapsal do historie české medicíny, imunologie i české vědy. Z jeho bohatého životopisu vybíráme jen stručné střípky, neboť mnoho je toho obsaženo i v dalších kapitolách této knihy.

Narodil se 15. srpna roku 1920 v jihočeských Číčenicích. Základní školu vychodil ve Vodňanech, o kterých vydal krásnou knížku veršů a vzpomínek Tatínkovy Vodňany. Gymnázium studoval nejprve v Prachaticích a po záboru pohraničí pokračoval opět ve Vodňanech, kde také v roce 1939 maturoval. Ještě

před 98. narozeninami říkal: „Představte si, já nejsem nejstarší žijící absolvent gymnázia v Prachaticích. Tím je dermatoložka profesorka Fadrhoncová.“

Do prvního ročníku medicíny nastoupil ještě před začátkem války. Často vyprávěl o listopadových událostech roku 1939. Ty ho zastihly v malé koleji pro děti učitelů ve Vratislavově ulici pod Vyšehradem, kde v té době bydlel, a nejspíš jen proto nebyl zatčen... Válku pak prožil u rodičů v Písku, kde mimo jiné pracoval jako lesní dělník. Organizoval a režíroval zde divadelní představení a významně se tak věnoval místnímu

divadlu. Po skončení války v roce 1945 se mohl opět vrátit ke studiu medicíny a v roce 1949 promoval na Fakultě všeobecného lékařství Univerzity Karlovy. Z učitelů vzpomínal nejvíce na profesory Bělehrádka a Laufbergera. Za studií přispíval do literární revue Naše doba. Nedlouho před svou smrtí vyprávěl, jak bydlel na koleji s přírodovědci, kteří po válce chystali expedici do Antarktidy, a když z ní sešlo, jeli na Island. I v 98 letech dokázal vyjmenovat všechny členy výpravy.

Celý život působil v Mikrobiologickém a imunologickém ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Byl žákem prof. Františka Patočky, přátelství ho však pojilo i s jeho bratrem filozofem Janem Patočkou. Po návratu ze studijního pobytu v Pasteurově ústavu dostal za úkol pořádat na fakultě politické semináře a na první pozval právě Jana Patočku. To vyvolalo velký ohlas a cyklus seminářů byl z politických důvodů ukončen.

Zabýval se především imunologií a mikrobiologií. Proslul nejen svou výzkumnou prací, kde dosáhl řady původních objevů, ale i skvělými odbornými a také společensky a filozoficky laděnými přednáškami. Jeho původní objevy se týkají například virulence brucelly a adjuvantní stimulace protilátkové odpovědi na antigeny.

Celým generacím lékařů je však znám nejen jako učitel mikrobiologie a imunologie, ale také jako organizátor odborného života a popularizátor vědy. Ač mu několikrát hrozilo odvolání z funkce přednosty, přečkal období totality, i když nepodepsal tzv. Anti-chartu. Profesorem byl ale jmenován až v roce 1990.

Významně se pak angažoval při demokratické obnově 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy i celé Univerzity Karlovy. Profesor John byl opakovaně členem akademických senátů a etických komisí. Mimo jiné se podílel také na založení Učené společnosti České republiky a České lékařské akademie. Je autorem mnoha vědeckých publikací a učebnic a mezi mikrobiology a imunology má mnoho žáků.

I v pokročilém věku vydal řadu vlastních publikací a inicioval jako editor vydání několika knížek o medicíně, o vědě, studentech, lékařích i vědcích. Byl držitelem řady ocenění. Z těch nejvýznamnějších to byly například Purkyňova stříbrná medaile, zlatá medaile České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně, medaile Josefa Hlávky, jubilejní medaile Univerzity Karlovy. Byl jmenován Rytířem lékařského stavu.

Posledních deset let už jen málokdy opouštěl svůj byt a závěrečné tři roky života byl upoután na lůžko.

I tak ale neztrácel kontakt s okolním světem – navštěvovalo ho zde mnoho přátel a známých. Vždy s nimi diskutoval o tom, co je nového na fakultě, na univerzitě, v medicíně i v politice. Zemřel v pátek 12. října 2018 ve věku 98 let.

Na pohřbu zněly jeho oblíbené jazzové melodie a byla promítnuta část rozhovoru s Markem Ebenem z pořadu Na plovárně z roku 2004, kde spolu hovořili o divadle, o medicíně i o smrti. Na univerzitní zprávě o úmrtí pana profesora bylo uvedeno jeho poslední poselství adresované studentům a lékařům:

*„Měl jsem Vás všechny rád – mediky z Albertova.
Kdybch se vrátit směl.
Tak mezi Vás. Znova.“*

Ctirad John a umění jeho přednášky

Michal Anděl

Z celé Fakulty všeobecného lékařství naší univerzity mne v době, ve které jsem studoval, tedy na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století (proboha, to už historicky přesná datace 1966 až 1972 zní snad lépe...), nejvíce ovlivnili Jiří Schindler, Ctirad John, Jan Neuwirt, Jaroslav Šetka a Vojtěch Šnajd. Z mladších učitelů pak Přemek Poňka a Karla Elisová, z těch nejmladších jsem obdivoval staršího kolegu Petra Bartůňka.

Ctirad John má mezi nimi čestné místo. Jan Neuwirt, Jiří Schindler či Přemysl Poňka byli v té době mnohem více ponořeni do výzkumu, Jaroslav

Šetka byl duší klinik, což také moc inspirovalo, Vojtěch Šnajd byl známým skvělým operátorem, pro mne však především občansky odvážným děkanem, a Petr Bartůněk zorganizoval úžasnou cestu do Afriky. Ctirad John však v sobě měl krom zánění pro mikrobiologii a imunologii i krom nadšení pro medicínu ještě něco jiného; něco navíc, něco, co mnoho mediků až osudově přitahovalo a co z těch, kteří chodili na jeho přednášky, vytvořilo zvláštní komunitu.

Proč byly přednášky docenta Johna v době, kdy jsem studoval, vždycky hodně navštívené, jsem se

před sedmačtyřiceti roky moc neptal. Až mnohem později mi došlo, že kromě věcných informací na nich člověk dostával ještě o hodně víc. Kapku z dějin medicíny, pár obecných poznámek, které překračovaly nejen téma, ale i celou medicínu, a ještě něco, co se nesnadno popisuje, něco, co z Johna vyzařovalo: moudrost, ale nejen moudrost, také vlídnost a klid. To vše dohromady přitahovalo i ty mediky, kteří jinak na přednášky moc nechodili.

Ve školním roce 1968/69 jsem vlastně chodil jen na Johnovy přednášky z mikrobiologie a imunologie, na Patočkovu přednášku na filozofické fakultě a občas na Bednářovu přednášku z patologie. Na Patočkově přednášce jsem se musel hodně soustředit, neměl jsem žádnou filozofickou propedeutiku. Prostředí přednášky, přednášející i posluchači a její atmosféra byli však takové, že jsem se snažil nevynechávat.

Patologie jsem se bál, profesor Bednář občas vyvolával celý kruh a během přednášky zkoušel. Ostatně patologie vždycky byla jednou z nejtěžších zkoušek na medicíně. Říkávalo se také, a traduje se to dodnes, že ten, kdo překoná zkoušku z patologie, má již medicínu skoro jistou.

Mikrobiologie je předmět nesrovnatelně menší, místy však dělal dojem telefonního seznamu. Pane Bože, těch bakterií! Tehdejší docent Ctirad John ale z přednášky často udělal dramatickou detektivku, napínavý příběh s historickými kořeny, s mrtvými i zachránci. A přitom mluvil především o bakteriích a determinantách jejich účinku! Dovedl ve svém výkladu jít dostatečně do hloubky, ale také do hezké šířky. To je ostatně na studiu medicíny i na výkonu lékařského povolání to pěkné, všechny ty kontexty a kontexty kontextů. Jejich uvědomováním se pěstuje asociativní myšlení, tak důležité pro diferenciální diagnostiku. Jindy přednášel o disciplíně tehdy poměrně nové, o imunologii.

Mikrobiologie jsem se vlastně zpočátku trochu bál, měl jsem obavu, že se během praktické výuky mohu nakazit. Když jsem poprvé vstupoval do ústavu v pěkné secesní budově ve Studničkově ulici, říkal jsem si, už aby to bylo za mnou. Hned první mikrobiologické praktikum mne ale okouzlo. Byl začátek října 1968, pouhých šest týdnů po okupaci naší země sovětskými vojsky, a my, kteří jsme se první týden zimního semestru potkali, jsme ještě trochu vyjukaně spolu probírali naše srpnové zážitky. Na tohle první

praktikum přinesl asistent Jiří Schindler drobnou knížku kreslených vtipů Ivana Steigera a najednou se můj poměr k předmětu, kterého jsem se trochu bál, úplně změnil. Mikrobiologii jsem si brzy zamiloval a vyučující v ústavu obdivoval. A mezi těmi, které jsem obdivoval, byl v první řadě docent John.

Hrdě se hlásil ke svému jihočeskému původu a rád vzpomínal na svá gymnaziální léta. Z jeho vyprávění při tom vždycky dýchla atmosféra předválečného poklidu i intelektuálního kvasu, snad cosi, co ještě pocházelo ze starého Rakouska, co bylo založeno na solidnosti: solidním chování, solidních znalostech, na respektu k druhým.

Do Ústavu mikrobiologie jsem pak chodil nejprve jako demonstrátor, po roce jako nejnižší asistent a byl tak zaměstnán až do října 1971. Pak mi to zatrhli, hrozilo mi vyloučení z fakulty, ale naštěstí k němu nedošlo. Do ústavu jsem přesto dál docházel, a to i po promoci. Už ne učit, ale nejvíc za Jiřím Schindlerem a občas jsem se stavil i u pana docenta Johna.

Pokud vím, docentem zůstal až do začátku devadesátých let. Pak bylo úplně samozřejmé, že byl brzy jmenován profesorem. Jen těch zoufalých, dlouhých

a bezútešných dvacet let... Kolik toho on, stejně jako mnozí jemu podobní, museli spolknout, zatímco okolo nich měli zajištěný postup jiní, především ti kádrově vhodní. Kolik vynucených kompromisů musel přijmout. I jeho osud patří do mozaiky komunistické éry v českém prostoru obecně a do mozaiky lékařských fakult a výzkumných institucí konkrétně.

Každý z nás, Johnových posluchačů, si z jeho přednášek určitě odnášel něco trochu jiného. Co jsem jako základní Johnovo poselství cítil já a co jsem se od něj naučil? Především, že medicína není zdaleka jen přírodní věda, nýbrž také praktická klinická disciplína, která má vědecké základy. Mikrobiologie pochopitelně věda je, má svá paradigmata. A protože věda je součástí kultury, medicína s vědeckými základy má své humánní, etické, kulturní, sociální, a zvláště také hodnotové dimenze. U lékařství to platí dvojnásobně. Když však nastanou období, kdy medicína takto chápána není, je snadno zneužitelná. K izolaci psychiatrických pacientů před významnými výročími za komunismu u nás či dokonce likvidaci psychiatrických pacientů za nacismu v Německu přispívali absolventi lékařských fakult kvalitních

středoevropských univerzit. Jiní absolventi sovětských lékařských fakult se podíleli na izolaci disidentů v psychiatrických klinikách a detencích.

Absolventi českých a moravských univerzit mají svůj podíl i na zákazech genetiky či informatiky v padesátých letech. Ty přispěly k mnohaletému zaostávání české vědy v těchto oblastech. Ve výčtu bychom mohli pokračovat i mimo lékařské fakulty: absolventi právnické fakulty, často prvorepublikoví, byli prokurátory či soudci ve vykonstruovaných politických procesech v padesátých letech. Absolventi filozofické fakulty ochotně zdůvodňovali ideologicky totalitní režim. Jiní psali nejen propagandistické články do novin, ale i články a literární díla, které politické procesy přímo podporovaly. A dodnes se musíme ptát, proč tomu tak bylo, jak se stalo, že mnozí absolventi univerzit s takovou tradicí, jakou má Univerzita Karlova, nejen nebyli proti tak zjevnému zneužití vzdělání imunní, ale naopak se rádi do mnoha problematických procesů zapojovali. A také co musíme dělat, aby se rizika podobného zneužití absolventů univerzit zmenšila. Právě tyto souvislosti mne vedou k názoru, že učitel, který dovede kromě věcné materie svým žákům předávat i její širší kon-

texty, je to nejdůležitější, co může univerzita studentovi poskytnout.

S rozvojem počítačů, počítačových sítí, sdílení dat a nejrůznějších důsledků tohoto rozvoje se pochopitelně mění celý svět a s tím i svět výuky, včetně výuky univerzitní. Prudce narůstá množství dat, faktů i mnoha jejich souvislostí, jež jsou je dostupné z domácnosti, včetně domácnosti studenta.

E-learning je jistě v mnoha aspektech velmi užitečný. Může na přednášku či seminář připravit, jindy téma zopakovat. Ale pod dojmem toho, co vše mi dali Ctirad John a jemu podobní, myslím, že o mnoho podstatnější je p-learning. Tedy personalizovaná výuka, taková, ve které se předávají nejen poznatky, ale i postoje, souvislosti, hodnoty, kultura a etika. Výuka, která nás alespoň trochu vrací ke kořenům tradiční středověké univerzity, s jejími disputacemi, tříbením mozkových závitů a neopakovatelnou atmosférou posluchárny.

Přednáška či seminář představují takovou formu výuky, při které jsou předávána a do logických souvislostí řazena relevantní fakta. Ale zdaleka nejen to. Mají v sobě i aspekt setkávání a interakce. Proto

jsou z tohoto hlediska sotva nahraditelné anonymními přednáškami na internetové síti či nějakým výukovým programem nebo prezentacemi, které si člověk přehrává sám v koutku svého pokoje. V koutku pokoje se totiž může naučit vlastní materii, sotva už širšímu kontextu medicínskému a téměř určité ne kontextu kulturnímu. Vůbec pak už mizí kontext přednášky či semináře i sociální a hodnotový přesah tématu.

Přednáška či seminář však mají také aspekt komunitní. Setkávají se na nich studenti s učitelem, ale také navzájem. To jsou podmínky nutné k tomu, aby vznikala a také se udržovala komunita. Moderní nezbytnost vytvářet týmy souvisí rovněž s nutností týmové práce studentů během semináře. Jistě, v moderní době je třeba přednášky i semináře tvořit jinak, než tomu bylo před třiceti nebo osmdesáti roky. Nově pojatý seminář či přednáška s interaktivitou a zapojením studentů musí počítat.

* * *

Konrád Paul Liessmann ve své slavné knize Teorie nevzdělanosti ukazuje jasně na limity současných vzdělávacích tendencí. Již v úvodu knihy si všímá, že množství poznatků a vědění mnoha lidí v moderní

době chybí nějaká syntetizující síla. Následně mluví o slepenině, které lze rychle dosáhnout, rychle si ji osvojit a také rychle zapomenout. Tak tomu bylo a je mnohdy při studiu medicíny. Ať již před pětačtyřiceti roky, nebo dnes. Mimo jiné je to proto, že se málo zamýšlíme nad širšími cíli vzdělání na univerzitě i na jednotlivých fakultách. Podle Liessmanna je to důsledkem myšlení, které vzdělání redukuje na profesní vyučení a vědění pak na vypočitatelný ukazatel humánního kapitálu.

Profesor Ctirad John byl určitě jedním z těch, kteří se snažili, aby vzdělání na lékařské fakultě nebylo slepencem faktů, ale aby někam směřovalo a aby dávalo i širší smysl. Myslím, že nebyl teoretikem lékařského vzdělávání, ale svou denní praxí vracel univerzitu k principům, které se ve střední Evropě odvíjejí od Wilhelma von Humboldta a Immanuela Kanta. Jeho přednášky pak toho byly praktickým každodenním svědectvím.

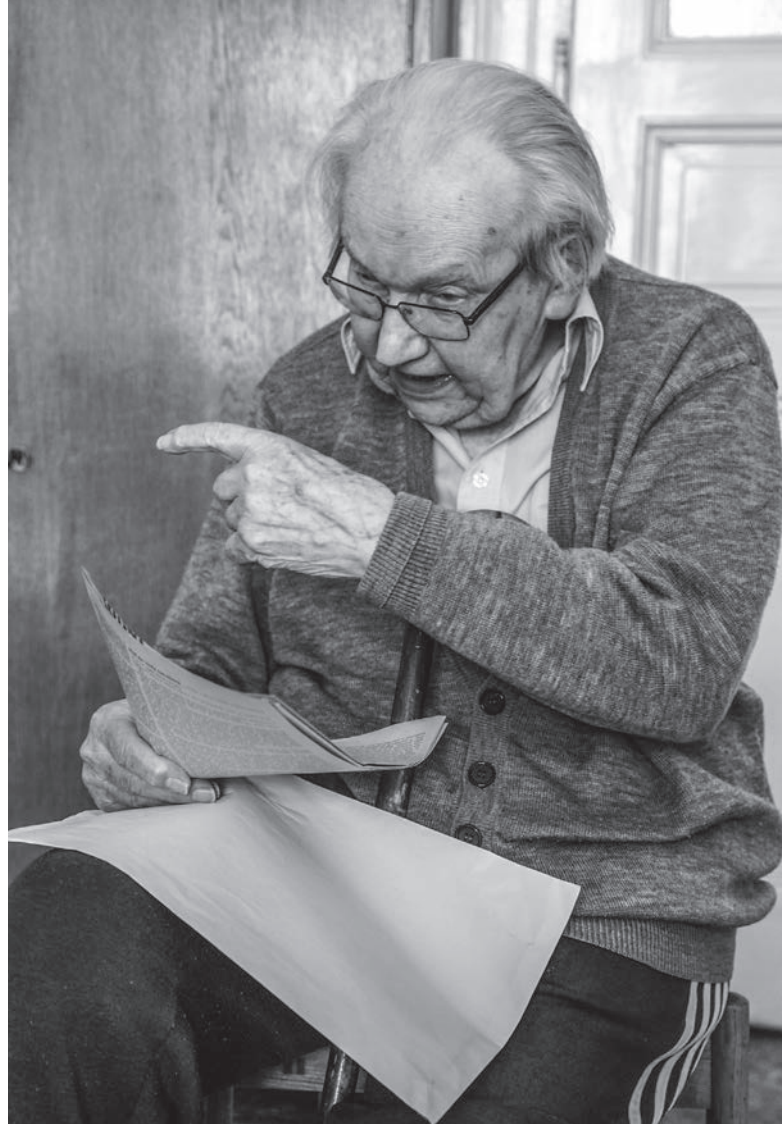
Nevím, kde se tak pěkně naučil přednášet. Určitě to nebylo v nějakém kurzu. Řekl bych, že ho k tomu již musela dobře připravit střední škola. Možná, to se ale mohu jen domnívat, jeho nadání přednášet mělo kořeny i v rodině.

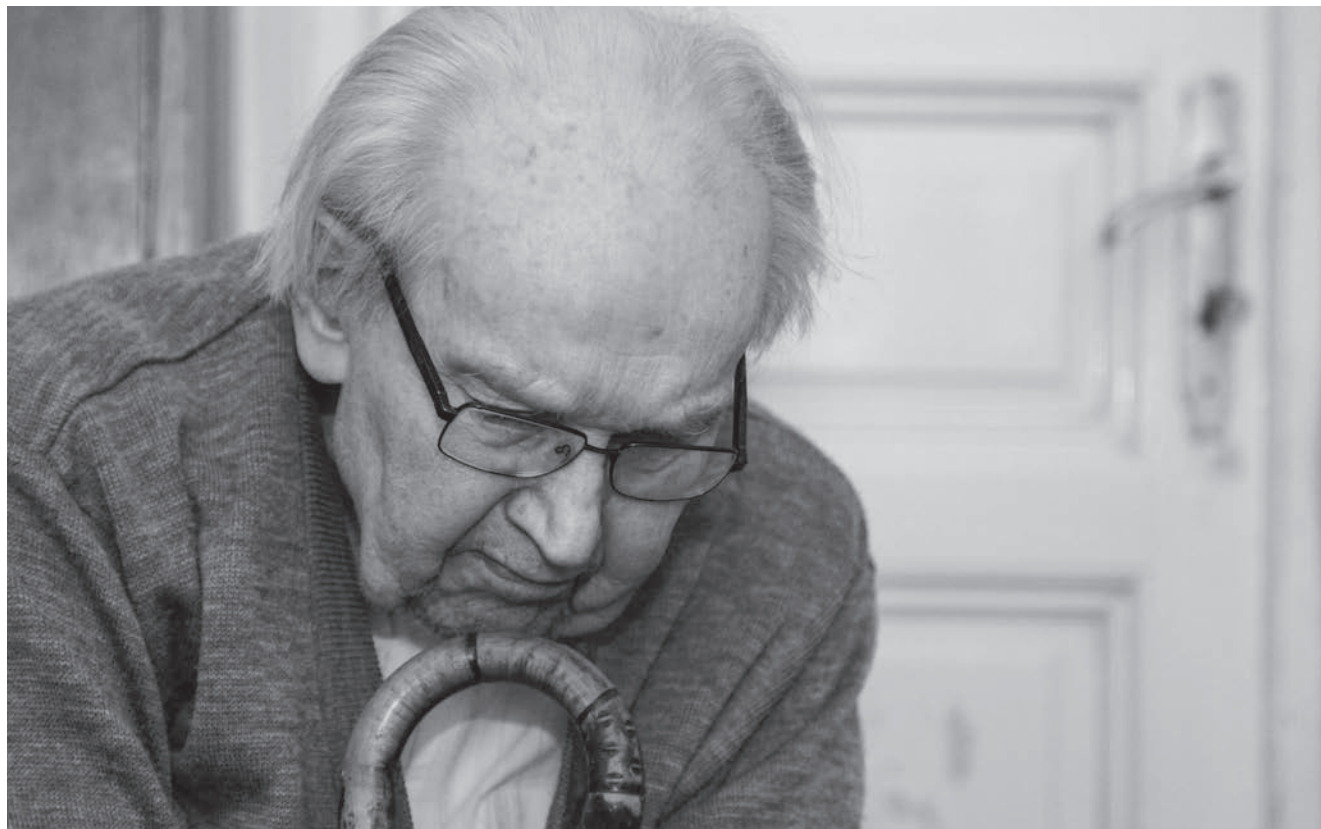
Soudím rovněž, že se svými přednáškami musel dost podrobně zabývat. Nejen tím, co v nich chce věcně sdělit, ale také jejich strukturou a dramaturgií. V každém případě v mnoha svých posluchačích vyvolal obrovský zájem. Zájem o mikrobiologii, imunologii, medicínu, o vše, co s těmito obory v plné šíři souvisí. A u některých z nás také zájem o to, jak se má učit medicína.

Posledním důležitým prvkem přednášení Ctirada Johna, který chci zmínit, jsou pozitivní emoce. Těch je v Čechách a na Moravě vždy spíše nedostatek. Přitom strašně přitahují. K předmětu i k jeho vyučujícímu.

Ctirad John byl „radiátorem“ pozitivních emocí. Proto také spoustu studentů, a nejen studentů, jak už jsem napsal na začátku, osudově přitahoval. Díky, pane profesore.

** Pozn.: Autor byl posluchačem Ctirada Johna ve školním roce 1968/69. Jeho kroužkovým asistentem mikrobiologie byl tehdy Jiří Schindler. Z mikrobiologie ho zkoušel profesor František Patočka, bratr filozofa Jana Patočky. Text byl původně publikován v Revue České lékařské akademie při příležitosti 95. narozenin prof. Johna.*

Kdy a jak jsem se potkala s profesorem Johnem

Jiřina Bartůňková

Dětství: Byla jsem nachcípáné dítě, stále subfebrilie nejasné etiologie, opakované respirační infekty. Jestli to bylo bydlením v našem malém li-beňském domku v ulici Na Hrázi, kde mě pořád zá-bly nohy, nebo to mělo jinou příčinu, nevím. Moje maminka pracovala jako redaktorka v nakladatelství Odeon spolu s dr. Boženkou Johnovou, manželkou prof. Johna. A tak spolu konzultovaly můj zdravot-ní stav, což vyústilo v to, že jsem absolvovala řadu protekčních vyšetření – profesor John mě doporučil k věhlasné pediatriyni dr. Kuncové, manželce slavné-ho neurochirurga. Posílala mě na další a další vyšet-

ření, která nic neprokázala. A tak to vzal do svých rukou profesor John a navrhl, že mi zhotoví autovak-cínu v Ústavu mikrobiologie. Vzpomínám si, že mi ji přišel k nám domů osobně píchnout. Blížil se ke mně se stříkačkou se slovy „uděláme píchy píchy“ a já jsem couvala uřvaná někam do kouta. Ale lapili mě. Z toho vyplývají dva postřehy: Z dnešního hlediska regulací to bylo vlastně odvážné píchat dítěti nějakou směs bakterií... když si vzpomenu, co papírů jsme museli sepsat na SÚKL, než jsme píchlí první vakcínu z dendritických buněk... Tenkrát byl svět jednodušší. Druhý postřeh – subfebrilie postupně vymizely, ať už

to bylo tou autovakcínou, nebo tím, že jsem z toho „vyrostla“.

Gymnázium: Při preventivním snímkování (ani nevím, proč nám jej na gymnáziu dělali) mi přišel popis: „Pleurální adheze oboustranně, více vlevo.“ Rodiče se z tohoto nálezu vyděsili a popis a posléze celá obálka se snímky putovaly, jak jinak, k Ctiradu Johnovi. Je přece doktor. Z dnešního hlediska si dovedu představit, co s tím asi mikrobiolog udělal – zeptal se odborníků rentgenologů a plicářů. A tak moje snímky kolovaly po nejrůznějších kapacitách, až nakonec všichni řekli, že jsem nejspíš kdysi prodělala nějaký zápal pohrudnice (nevím o tom) a že to nic neznamená. Asi opravdu neznamenalo.

Blížil se konec gymnázia a přišlo rozhodování, co půjdu studovat. Chtěla jsem studovat jazyky, již v té době jsem měla státnici z ruštiny a francouzštiny. Rodiče ale správně usoudili, že filozofická fakulta je pro mě nevhodná kvůli jejich kádrovému profilu (tatínek byl vyloučen po roce 1968 z Filozofického ústavu Akademie věd, ve kterém léta pracoval jako vědecký pracovník a krátce i ředitel) a vůbec, že jazyky mají být doplněk něčeho odborného. Tak co zbývalo: medicína. V záloze pak VŠCHT, kam tehdy brali i bez při-

jímaček jen na dobré vysvědčení. A zase konzultace s Ctiradem Johnem. Víím, že se při mém přijetí na medicínu hodně angažoval, i když přesně nevím jak. Tehdy to ještě asi šlo, někomu zavolat a orodovat, dnes je prakticky nemožné do procesu přijímání zasáhnout. Ať to bylo, jak to bylo, na medicínu mě vzali.

Medicína: Od 3. ročníku jsem docházela do Ústavu mikrobiologie a imunologie, kterému již tehdy profesor John šéfoval, jako pomocná vědecká síla – tzv. pomvěd. Nejen proto, že jsem měla „protekcii“ a prof. Johna jsem znala z dětství, ale zejména proto, že mě nadchly jeho přednášky pro mediky. V ústavu mě pak přidělil k dr. Míkové, která společně s dr. Márou studovala imunomodulační účinky faktoru Ei z lipopolysacharidu. Tedy pokus o definici něčeho konkrétnějšího, než co je obsažené v našich později registrovaných a oblíbených bakteriálních lyzátech či extraktech typu Broncho-Vaxom, Ribomunyl, Luivac. Můj konkrétní úkol bylo zkoumání listericidní aktivity myších peritoneálních makrofágů. Tam jsem se vlastně poprvé seznámila s fagocytózou, která mě provází až dosud. Při sepisování práce jsem se dostala do konfliktu s dr. Márou. Přepsal mi moji verzi na takovou ne zcela srozumitelnou verzi a tu

jsem odevzdala do SVOČ, nebudu se přece se školicem dohadovat. Víím, že jsem pak využila toho, že dr. Mára nebyl pár dní před konferencí SVOČ v ústavu a šla jsem za profesorem Johnem, aby mi pomohl s prezentací. Vytvořili jsme nějaké diapozitivy, které dávaly hlavu a patu a byly odrazem mé původní verze písemné práce. Když jsem to pak na konferenci přednesla, hodnotící komise řekla, že škoda, že jsem tu práci nenapsala tak, jak jsem ji prezentovala, že to bylo naprosto srozumitelné, zatímco písemná verze byla prapodivná. Byla jsem loajální ke svému školiteli dr. Márovi, takže jsem na to nic neřekla, jen že jsem si mezi odevzdáním a konferencí uspořádala myšlenky. Ani profesorovi Johnovi jsem neřekla, jak to vlastně bylo. Ale měla jsem na profesora Máru vztek, že mě připravil možná o nějakou cenu ve SVOČ.

Práce v ústavu, zejména stříhání hlav myším, mě však přesvědčily o tom, že nechci dělat experimentální vědu, ale kliniku. Tak jsem – opět po poradě s Ctiradem Johnem a s jeho doporučením prof. Koubovi – přešla jako pomvěd v 5. a 6. ročníku na Infekční kliniku na Bulovku, kde jsem se i ucházela o místo. Profesor Kouba mi řekl, že absolventy nebere, ať si nejdřív udělám atestaci z interny a pak ať přijdu.

Klinická imunologie: Kromě zájmu o infekci jsem si Bulovku vybrala proto, že jsem ji měla z Libně blízko. Mezitím jsem se ale vdala a získali jsme s mužem byt ve Vladislavově ulici v Praze 1. Takže jsem přehodnotila své místní priority a poté, co mě prof. Kouba odmítl, šla jsem se zeptat do VFN na Karlově náměstí, zda by měli místo na interně. Nechtěla jsem říkat, že se chci poté věnovat infekci, protože ta ve VFN nebyla, tak jsem řekla, že bych ráda dělala v budoucnu klinickou imunologii, aniž bych věděla, co to obnáší. A argumentovala jsem svým studijním pobytem u prof. Johna. Nakonec to tedy dopadlo tak, že mi přidělili studijní pobyt u prof. Fučíkové na oddělení klinické imunologie, a tím jsem se opět dostala do blízkého kontaktu s profesorem Johnem a dalšími imunology a mikrobiology. Imunologie mi byla asi souzená...

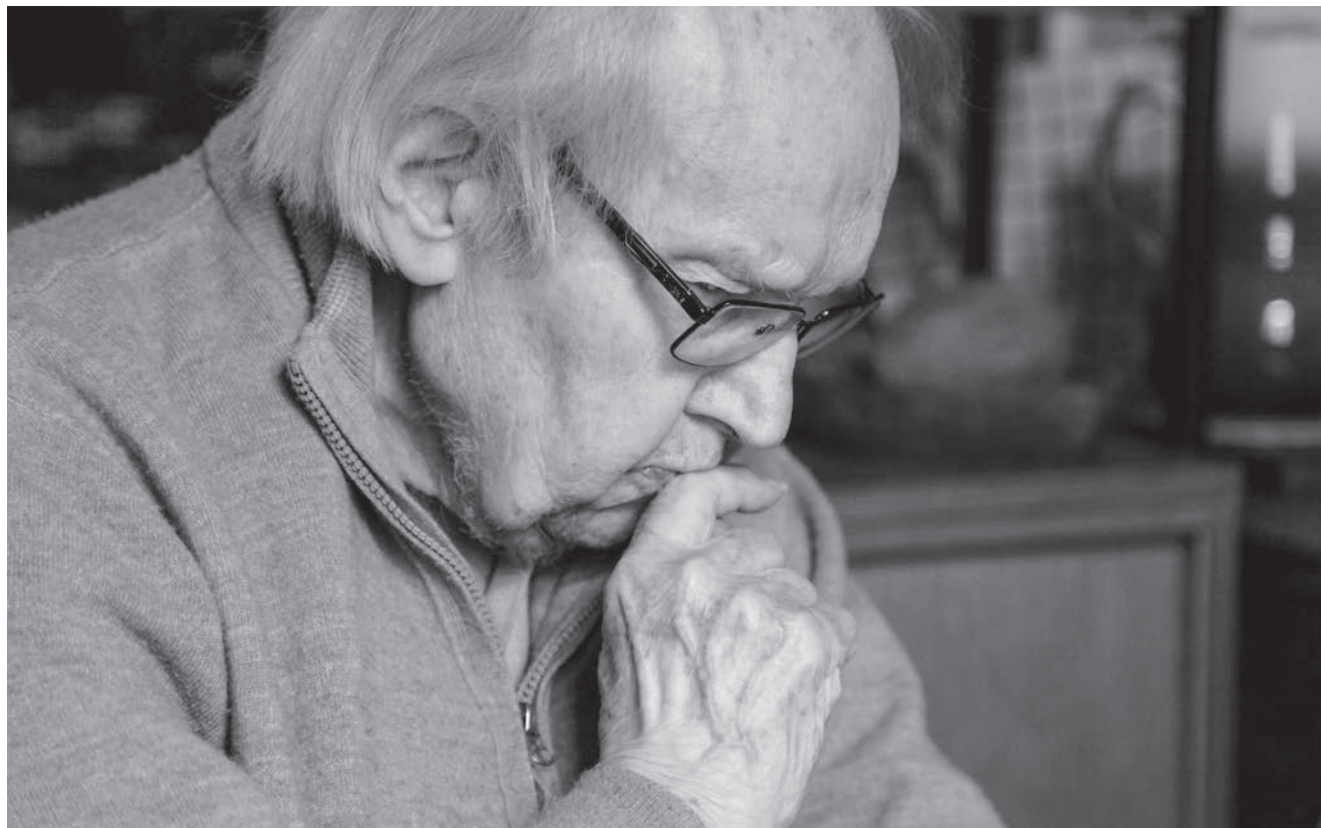
Těch setkání s prof. Johnem na profesionální úrovni bylo pak tolik, že bych je už dnes nedala dohromady... Takže vlastně ten oddíl, který by měl být nejdelší, bude takhle krátký.

Poslední setkání: Své poslední setkání s profesorem Johnem si moc dobře pamatuji. Bylo to u příležitosti jeho 95. narozenin. Ohlásila jsem se na návštěvu v jeho bytě v Trojanově ulici. Přivítal mě sice shrbený,

ale čiperný, s duchem naprosto brilantním, orientovaný ve všem dění v oboru, kultuře i politice. Strávili jsme v družném hovoru více než hodinu.

A tak se mu zpětně omlouvám, že po jeho srdeční příhodě jsem jej už nešla do motolské LDN navštívit, i když mi vždycky vzkazoval po dceři, dr. Štěpánce Čapkové, že mě pozdravuje a rád mě uvidí. Chtěla jsem si ho uchovat v mysli takového, jaký byl při svých pětadevadesátinách. Budu ráda a s úctou vzpomínat na společně strávené chvíle.

Vzpomínky na profesora Johna k jeho stoletému výročí narození

Terezie Fučíková

Jsou to vzpomínky na neustálou snahu o usku-
tečňování nové lékařské vize a překonávání a po-
sunování dlouhodobě vžitých náhledů na etio-
patogenezi nemocí změnou v uvažování na základě
nových znalostí o struktuře a funkci imunitního
systému. Úvahy o možných imunopatologických
příčinách bylo nutné prokazovat hledáním vzájem-
ných souvislostí imunitních reakcí pomocí nových
laboratorních diagnostických metod. Tedy budoucí

klinické imunologie. Uvedené vzpomínky jsou pro-
to protkány více historií vývoje klinické imunologie,
kterou nelze oddělit od působení prof. Johna. Pro-
fesor Ctirad John na 1. lékařské fakultě Univerzity
Karlovy byl jedním z průkopníků nového pohledu
na tento vývojový trend uvažování v medicíně a po-
stupně, promyšleně a nevtíravě zařazoval do výuky
mikrobiologie i nové myšlenky a znalosti o struktu-
ře a funkci imunitního systému. Teoretické zázemí

pro rozvoj klinického oboru s využitím imunologie bylo v šedesátých letech minulého století v naší vědecké komunitě na světové úrovni (tzv. Pražská imunologická škola). Byla to Akademie věd s řadou významných imunologů různých oblastí studia imunitní reaktivity.

Imunologie jako nový vědní obor začala postupně zajímat i některé vedoucí představitele klinik nejen pro slibné využití v diagnostice, ale zejména pro další dosud dostatečně neprobádanou oblast pro vědeckovýzkumná studia s výsledky umožňujícími třeba i světový ohlas. Profesor Hoenig, tehdejší přednosta I. interní kliniky 1. LF UK a VFN, neustále hledal další perspektivy pro kliniku. Hepatologie, kterou založil, byla na vysoké úrovni – byla naším prvním pracovištěm, kde se prováděly laparoskopie a necílené jaterní biopsie s hodnocením našeho vynikajícího patologa profesora Bednáře. Léčba byla standardní a prováděla se i na jiných klinikách a v nemocnicích, tedy se chtěl posunout dál. Zavolał si mne a začal mluvit o budoucím významu imunologie na klinice, nutnosti zavést nějaké v praxi využitelné metody. Nemocní s chronickým onemocněním jater mají nápadnou hypergamaglobulinemii (dnes jen ti se vzác-

nou autoimunitní hepatitidou), a je proto potřeba to podrobněji rozkrýt. „To by bylo smutné, kdyby se nám nepodařilo něco nového objevit,“ bylo jeho odůvodnění. Byla jsem na této klinice teprve tři roky (1965/68) a práci v laboratoři jsem rozhodně nepreferovala. Vycítila jsem, že jako „kůň tažný“ nemohu odporovat. Dozvěděla jsem se ale, že docent Strejček („kůň chovný“) je již na roční stáži v Paříži ve věhlasném Imunologickém ústavu. O imunologii jsem toho příliš nevěděla, ale zato jsem věděla, kam se obrátit o pomoc a rady. V laboratoři pracoval doc. Engliš, sečtělý, zručný, a navíc ochotný a sdílný. S jeho pomocí mi netrvalo dlouho začít provádět imunoelektroforézu bílkovin a odkrýt paraproteinemii (tehdy žádanou především hematolog). Kvantitativní hodnocení imunoglobulinů po získání antisér z Ústavu sér a očkovacích látek (ÚSOL) jsem rovněž zvládla. Dokonce jsem se odvážila po konzultaci s doc. Englišem připravit kandidátskou disertační práci. Chyběl mi však ještě jeden školitel. Oslovila jsem proto doc. Johna, zda by mi byl školitelem.

Nikdy předtím jsem s ním nemluvila, jen jsem ho obdivovala, ale věděla jsem, že je nakloněn lékařům snažícím se o průnik imunologie do klinické medicíny.

Byla jsem překvapena, co všechno o mé práci a úsilí věděl. Se samozřejmostí řekl: „S radostí,“ a vyřkl to zcela přesvědčivě. Od této spolupráce mi zůstal po celou dobu mého působení rádcem a učitelem, někdy i zpovědníkem. Naše další setkání probíhala někdy plánovitě, jindy nahodile, ale vždy pro mne s velkým povzbuzováním i potěšením. Naučila jsem se z neverbální komunikace s prof. Johnem docela dobře odečítat. Pokud neměl žádné námitky či pochybnosti o mé či naší práci, návrzích a plánech, držel hlavu docela vzpřímeně, díval se mi do očí a bedlivě naslouchal. Pokud nesouhlasil nebo měl pochybnosti, naklonil vždy hlavu k jedné straně (jako šéf ze známé anglické detektivky Velká vlaková loupež), díval se „po očku“, trochu mžouraje. Vždy jsem věděla, že následná diskuse bude nejen dlouhá, ale i tvrdá a kritická. Byla jsem mu však vděčná, možná že mne ochránil před řadou možných budoucích konfliktů.

Toto jednostranné povzbuzování i kritika se ale vlivem následné „politické vlny tsunami“ změnilo v oboustranné pochopení a vzájemné sblížení nad náhořklým osudem, který se nezdál být do budoucna příznivý pro imunologii. Došlo ke ztrátě kompetencí nejvyšších odborných kapacit z Akademie věd, k je-

jich mezinárodní izolaci a odvolávání z jejich pedagogických funkcí (např. prof. Štercl z 1. lékařské fakulty a další). Když voda opadla, škody byly veliké, ale důsledky ještě horší. Řada vynikajících odborníků odešla do ciziny a ti, kteří zůstali, museli pokračovat, dokud se za ně nevybrala „normalizační náhrada“. Tehdy byl docent John pověřen vedením Ústavu pro mikrobiologii jako vedoucí „prozatímní“. Jmenování profesorem bylo pro něho vzdálené, neboť k obhajobě doktorské disertační práce (tehdejší nezbytná podmínka jmenování profesorem) nedostal souhlas. Obhájil ji až v roce 1985 a v roce 1987 (profesorem byl jmenován v roce 1990).

Mne se tento způsob manipulace s tak významným a skvělým učitelem velice dotkl. Zeptala jsem se ho proto, jak se s tímto způsobem manipulace vyrovnává. Bral to velkoryse, dokonce s humorem, a zavzpomínal na minulé časy a profese, kdy si musel ve válečných letech vydělávat jako lesní dělník, pomocník zvěrolékaře na jatkách, úředník a učitel v učňovské škole. Nepovažoval to za tehdy ztracená léta – měl čas na svoji lásku k divadlu v Písku, kde působil jako autor, režisér i herec. Můj obdiv k němu vzrostl. Nevím, kdo z mých současných mladých kolegů, kteří

profesora Johna uznávali jako učitele a průkopníka imunologie v medicíně, toto věděl. Ti starší jistě, ale nikdo se nezmiňoval. Každý chránil soukromí ostatních, aby nemohlo být příležitostí zneužito.

Normalizační uspořádání klinik a kateder vedlo i ke změnám na 1. interní klinice. Profesor Hoenig i někteří docenti emigrovali, někteří významní odborníci z klinik přešli na jiná pracoviště. Na místo přednosty 1. interní kliniky byl navržen doc. Štork, který tuto funkci odmítl, a to ve prospěch profesora Heřmanského – vynikajícího hematologa a všeobecného internisty. Toto velkorysé gesto doc. Štorka ve mně zanechalo hluboký dojem a úctu ke kolegům, kteří, ač mohli, nevyužili změny jen ve svůj osobní prospěch (a nebylo jich málo).

Profesor Heřmanský se nebránil změnám na své katedře – např. vzniku imunologického oddělení, naopak to vítal. Dokonce nám přidělil samostatná lůžka. Tam jsme mohli hospitalizovat a léčit nemocné většinou se systémovými autoimunitními stavy nebo provádět diferenciální diagnostiku nejasných případů. U prof. Heřmanského jsme měli vynikající odborné zázemí. Jako hematolog měl velké zkušenosti s chemoterapií a jinou imunosupresivní léčbou, zajímal

se o možnosti imunomodulace ve smyslu stimulace nebo normalizace imunitních funkcí.

O vytvoření imunologického pracoviště se zaměřením na klinickou aplikaci se v minulosti marně pokoušel mimo jiné i MUDr. K. Nouza a prof. Hána. Vyvoleným vedoucím byl MUDr. Strejček, docent I. interní kliniky. Docent Strejček se tehdy věnoval revmatickým nemocem. Pro něj bylo toto pracoviště plánováno již od roku 1967. Na tehdejší I. interní katedře tak bylo v rámci změn jako malé pracoviště zřízeno v letech 1971–72 Oddělení klinické imunologie (OKI) na FP na Karlově náměstí jako součást I. interní katedry, a to až do doby, kdy byly katedry zrušeny.

Nově založené samostatné Oddělení klinické imunologie FP na Karlově náměstí tvořilo několik malých tmavých sklepních místností v suterénu a několik malých komůrek. Staré stoly a židle, částečně laboratorní, vskutku „radost pohledět“. Docent Strejček samozřejmě neprojevil žádné nadšení, nebylo ani divu. Oddělení navštěvoval 1× týdně na krátké informační schůzky a ani jsme se nedivili, když v roce 1979 přešel na Interní kliniku 3. lékařské fakulty UK Královské Vinohrady jako přednosta.

Potřeboval však také „pracovní kolektiv“. Nebyla jsem příliš překvapena, ale ani nadšena, když mi oznámil, že mne přijímá jako odbornou asistentku tohoto nově vzniklého oddělení. Měla jsem před sebou obhajobu kandidátské práce „Imunoglobuliny u zánětlivých onemocnění jater“ a nějaké zkušenosti s laboratorními technikami. Přijal i čerstvou absolventku studia imunologie z přírodovědecké fakulty. Ta měla na starosti zavádění imunologických metod spolu s asi pěti laborantkami. K pomoci měla i asistentka z Biochemického ústavu, zkušeného lékaře biochemika. Sekundární lékaři byli přiděleni po dohodě s novým přednostou I. interní kliniky, profesorem Heřmanským. Všichni měli vzdělání atestovaných interních lékařů. Na I. interní klinice pracovali v dopoledních hodinách, odpoledne se museli zabývat zaváděním nových imunologických metod a jejich hodnocením. Úkolem bylo zajistit pro nemocnici imunologickou laboratorní základnu.

Profesor John se zapojil hned od začátku. Ve spolupráci s doc. Strejčkem napsal monografii *Základy obecné a klinické imunologie* (1975), spolu s MUDr. Nouzou další monografie *Imunologie a medicína* (1972, 1976), *Imunologie zdraví a nemoci* (1987) a redi-

goval spolu s doc. Procházkovou metodickou příručku *Vybrané diagnostické metody lékařské imunologie*.

Podmínkou rozvoje oboru klinické imunologie bylo pro nás vzdělávání v teoretické imunologii. Největší zásluhu na tom, že původně malé Oddělení klinické imunologie se postupně rozrostlo, mělo zázemí na vlastní 1. LF UK. Profesor Patočka daleko v předstihu vytyčil budoucnost imunologie jako nového vědního oboru a založil v Mikrobiologickém ústavu výzkumnou laboratoř pro lékařskou mikrobiologii a imunologii. Zásluhou především prof. Johna, ale i jeho dalších spolupracovníků se výuka základů imunologie dostala na seznam přednášek a seminářů v rámci mikrobiologie v předstihu před ostatními fakultami.

Další zásluhu na rozvoji a vzniku OKI měli pracovníci Akademie věd (tehdejší ČSAV). V Ústavu pro mikrobiologii a imunologii byla skupina vynikajících, světově uznávaných imunologů (prof. Hašek, prof. Šterzl, prof. Hašková a další), kteří ihned po založení OKI nabídli odbornou spolupráci formou pravidelných školicích seminářů s diskusemi, při nichž se každý z lékařů OKI mohl poučit i pro medicínskou praxi. Poskytli výpomoc v zavádění a kontrole laboratorních

metodik. Tato spolupráce nejen neustala, ale nabyla později rozsáhlejších rozměrů. Mikrobiologický a imunologický ústav ČSAV se podílel od roku 1990 na výuce mediků lékařů 1. LF (prof. Říhová, prof. Tlaskalová, dr. Tučková, dr. Šírová, prof. Hořejší). Spolupráce přinesla i významné postavení Ústavu klinické imunologie také ve vědeckovýzkumných a grantových projektech.

Profesor John patřil mezi tyto skvělé odborníky, řadu let v minulosti s nimi spolupracoval a byli to jeho přátelé. Doporučil mi účastnit se jejich pravidelných seminářů věnovaných imunologické problematice. Bylo to pro mne od něho sice jen doporučení, ale jak jsem ho znala, věděla jsem, že to není jen prosté doporučení. Vůbec neměl ve zvyku dávat příkazy, spíše jen pokyny nebo „rady“. Měla jsem velkou úctu k tehdejšímu světově proslulým a odborně vynikajícím akademikům, a tak jsem se obávala účastnit, aby to nebylo vnímáno jako „drzost“. Docent Strejček však na některé semináře chodil, čehož jsem jednou využila a tiše a nenápadně se tam vplížila za ním.

Jaké bylo pro mne příjemné překvapení z průběhu, a především diskuse semináře! Věděl tam

mohutný, výřečný a odborně (určitě i fyzicky) neporazitelný prof. Štercl, nicméně ani ostatní přítomní nepůsobili dojmem váhavých a nesmělých vědeckých pracovníků. Diskuse byly pragmatické, věcné a pro mne nesmírně poučné. Co mne překvapilo nejvíce, byla smělost otázek, které někteří kladli bez ohledu na to, že odkryjí svoje neznalosti. Následovalo vysvětlování, další dotazy a zase vysvětlování. V mimořádně přátelském duchu, bez ironie nebo vyvolání pocitu zahanbení tazatele. Na takové semináře jsem nebyla zvyklá, diskuse na klinice byly vedeny spíše s cílem ukázat, co kdo ví všechno ještě více a lépe, případně v čem jsou nedostatky přednášejícího. Dnes chápu, že i takové semináře jsou opodstatněné i cenné.

Během několika let zájem o imunologii v klinice narůstal nebyvalou měrou, další biochemické laboratoře a hygienické stanice vybavovaly laboratoře a zaváděly škálu imunologických vyšetřovacích metod, jsouce zajištěny především finančními zdroji, se kterými se fakulty nemohly srovnávat. My jsme neměli žádné laboratorní automaty, nazývala jsem toto období „manufakturním“. Potřebovali jsme zavádět další vyšetření, která by mohla být přínosem v klinické imunologii. Rozhodla jsem se proto apelovat

na prof. Johna, aby nás obhájil v požadavku, že nemůžeme nadále provádět některé z mikrobiologie zděděné metody (ASLO, CRP, Latex) a potřebujeme prostor pro zavádění podrobnějších vyšetření např. autoprotilátek. Dlouho klonil hlavu ke straně, díval se na mne úkosem, nechtěl, nechtěl, nakonec se podařilo a souhlasil. Bylo to v době, kdy jsem měla vedoucí postavení, sice jen prozatímní (od roku 1979 do roku 1990), ale tím jsem se neomezovala. Záleželo mi na tom, abychom využili naše schopnosti k tomu, aby Oddělení klinické imunologie uspělo. Nebyl ani nedostatek zájemců o tento nově se vytvářející obor z řad lékařů i přírodovědců, nehledě na laborantky.

Personální situace a vybavování laboratoře moderními přístroji, přesun některých aktivit z prostorů původního sklepa do normálních osvětlených místností výrazně zlepšily a zvýšily naši atraktivitu. Bylo i nutné posílit kapacitu specializovaných klinických imunologů o další lékaře. Profesor John přislíbil pomoc s jejich výběrem a dodal, že až někoho objeví, ozve se. Dlouho se neozval, ale jednoho dne dopoledne se za dveřmi mé pracovny ozvalo smělé zaklepaní. Neměla jsem zrovna na nikoho čas, byla jsem

v pracovním stresu s vyřizováním nějakého hlášení (těch bylo pořád více a více, dnes to není o nic lepší), mrzutě jsem otevřela dveře. Za nimi mladá lékařka, kterou jsem neznala. Oznámila mi stručně, že má být přijata na naše pracoviště a že chce vědět, co má nebo bude dělat. Jen jsem na ni zírala jako otec přistižené dívky na jejího chlapce v té televizní reklamě na žvýkačku Orbit. Věděla jsem, že zrovna nemáme žádné volné plánované místo, navíc mi připadala velmi smělá – až moc. Pak jsem roztála. Takového spolupracovníka jsme potřebovali, ta odvaha a sebevědomí se mi líbily. Zeptala jsem se jen, kdo ji za mnou poslal a jak se jmenuje. Poslal ji prof. John, jmenovala se Bartůňková, dnes profesorka a přednostka Imunologického ústavu 2. lékařské fakulty v Motole. Tehdy jsem si uvědomila, že prof. John měl zvláštní smysl pro humor. Občas jsem mu vyčítala, že nám nepomáhá s „přisunem lidských zdrojů“, a tak to udělal. Bylo mi zřejmé, že se někde lišácky usmívá (to uměl, byl to přece jenom i herec) při představě, až se u mne tato absolventka objeví. Já jsem ten jeho „žert“ a gesto pochopila. Zcela automaticky a bez váhání jsem ji přijala a určila směr zájmu – studium funkce leukocytů a jejich vyšetření v klinické praxi – oblíbenou část zájmu

prof. Johna, oblast tzv. vrozené (dříve nespecifické) imunity.

V letech 1984–85 se postupně ustálila a vytvořila skupina lékařů a přírodovědců, která byla mimořádně aktivní a cílevědomá. Nepředpokládalo se, že s indikacemi a interpretacemi imunologických laboratorních vyšetření budou nějaké problémy. Od metod tehdy zavedených (dnes označovaných jako metody první volby) se většinou u neinformovaných lékařů očekávalo nereálné uplatnění (například imunoelektroforéza bílkovin k odkrytí metabolické poruchy měla sloužit k odlišení Crohnovy choroby od ulcerózní kolitidy, pozitivita antinukleárního faktoru měla prokazovat SLE nebo autoimunitní hepatitidu, snížení T-lymfocytů, tehdy E rozet, bylo považováno za důkaz defektu buněčné imunity). Nechci ani vzpomínat. Bylo zřejmé, že laboratorní základna nemůže stačit k vysvětlení všech možných odchylek, které laboratorní metody zákonitě odhalí, pokud imunitní systém fyziologicky reaguje. Navíc nezkušená a v imunologii neznalá lékařská začala tápat v interpretaci imunologického vyšetření nemocných, zejména bez znalosti poctivě provedené anamnézy.

Nezbylo jiné řešení než laboratoř doplnit nejen lůžkovým zázemím, ale i poradnami, kterými pro-

jdou všichni ambulantně vyšetřovaní nemocní a budou velmi pečlivě a komplexně vyšetřeni. Stejný postup byl zvolen i na jednotlivých klinikách, kam lékaři docházeli buď individuálně, nebo jsme chodili ve skupinách. Pro tato konzilia byli vyčleněni lékaři OKI specializovaní na užší problematiku: na interní kliniky dr. Fučíková, dr. Svoboda, dr. Kryštůvková, dr. Krupička a dr. Bartůňková, na kožní kliniky dr. Skopový, na chirurgické obory a problematiku očních autoimunit dr. Poch, na neurologii doc. Malbohan a dr. Posová-Marečková, na alergologii a imunodeficienci dr. Antošová a onkologii dr. Hausner. Zapojení dr. Svobody v samostatné ambulanci bylo nedocenitelné. Jmenný seznam těchto lékařů uvádím záměrně, přestože vzpomínky mají být směřovány na prof. Johna. Tato jména zmiňuji právě v souvislosti s prof. Johnem. Všechny znal nejen jménem, ale především byl poměrně dobře informován o jejich klinických i laboratorních aktivitách, zájmech, práci jako konzultantů na klinikách, přednáškové aktivitě a schopnostech. Byla jsem mnohdy překvapena jeho přesnou charakterizací těchto lékařů, kteří, řečeno slovy tehdejší doby, tvořili „předvoj“ pro úspěšné prosazení imunologie v klinice.

Profesor John viděl daleko dopředu a jeho prognózy o výběru spolupracovníků se postupem času prokázaly jako oprávněné a přesné. Sledoval naše přednášky i publikace, které jsme většinou věnovali indikacím a interpretacím základních imunologických vyšetřovacích metod u různých nemocí jak vnitřního lékařství, tak plicních, kožních, chirurgických a gynekologických. Účastnili jsme se prakticky všech sjezdů a setkání klinických imunologů v celé republice. Nebyli jsme jediní, klinická imunologie jako by vykvetla a zájem byl nebývalý. Profesor John odhadl jako dobrý režisér situaci imunologie u nás i světový trend a nechtěl, abychom ustrnuli. V roce 1986 mi předložil návrh uspořádat samostatný víkendový (dvoudenní) seminář pro všeobecné lékaře, který by se uskutečnil na Kladně. Ty jeho „pokyny“ jsem znala. Věděla jsem, že nám nic jiného nezbyvá, že je to asi předem domluveno i s termínem, který byl časově nemilosrdný. Ve výsledku jsme dokázali přednáškami zaujmout celé dva dny, zájem byl velký a byli jsme rádi, že můžeme upozornit na některé zbytečné indikace laboratorních vyšetření, ale i na přeceňování, případně podceňování některých imunologických nálezů. Nemyslím si, že tyto poznatky vydržely v myslích přítomných dlouho,

a je na škodu, že se podobné semináře nekonají alespoň pro končící absolventy lékařství.

Explozivní rozmach imunologie v klinice a široká nabídka laboratorních vyšetřovacích metod v následujících letech umožnily specialistům různých medicínských odborností vytěžit pro lékařskou praxi velmi rychle zkušenosti s hodnocením imunologických testů, a to se stalo se samozřejmostí. Skončila první etapa uplatnění klinických imunologů, skončily manufaktury a uplatnily se „automatizace a standardizace“. Začínala atomizace lékařských oborů a podoborů. Atomizace se uskutečnila po období, které nekončilo předchozí „vlnou tsunami“, ale postupnými změnami nevyhovující struktury a všeobecnou nespokojeností. Tato nespokojenost vyvrcholila v letech 1989–90 a přinesla další přerozdělování funkcí a složení jednotlivých oborů medicíny – zvažované a nyní konečně proveditelné. Uvolnily se zábrany ve jmenování vedoucích ústavů, klinik, přeskupování specialistů do centralizovanějších celků, habilitační a jmenovací řízení na fakultách. Někteří prozatímní vedoucí ústavů a klinik získali řádné pověření, prof. John nejen zpět svůj ústav, ale také byl v roce 1990 jmenován profesorem. Já jsem v témže roce byla pověřená vedením

Ústavu klinické imunologie, který jsem vedla do roku 2001. Oddělení obecné imunologie, které bylo dříve součástí Ústavu mikrobiologie, přešlo v témže roce pod náš nově vytvořený Ústav klinické imunologie. Toto oddělení, které představovalo řadu let pravý domov prof. Johna, bylo de iure součástí ústavu, jehož jsem byla vedoucí. Bylo to řešení oboustranně výhodné, neboť de facto jsme nic neměnili, zájmy tohoto oddělení a našeho ústavu byly synergické. Spolupráce s tímto oddělením byla legalizována a výuka imunologie, která se rovněž stala povinnou pro studenty 1. lékařské fakulty, získala další odborné učitele z tohoto oddělení. Přejmenovala jsem toto oddělení na Oddělení obecné imunologie a jejich učitelé se zapojili do výuky základů imunologie – teorie. Klinicky orientovaná výuka se neměnila, jen rozšiřovala o nové poznatky. Probíhala díky zájmu jednotlivých interních i jiných klinik nepovinně již od roku 1979 a po roce 1992 se stala povinnou.

Původní široké zaměření klinických imunologů začínalo ztrácet na významu. S atomizací lékařských oborů, specializacemi při dostupnosti imunologických laboratorních vyšetření skončila první etapa uplatnění klinických imunologů. Dnes jsou žádáni

více jako konziliární specialisté v diferenciální diagnostice imunopatologických stavů. Interní klinika, kde původně klinická imunologie vznikla a kam patřila, kde lékaři pracovali, měli i specializovaná lůžka, se rozdělila do několika podoborů i s přesuny specialistů na jiné kliniky. Všichni dosud žijící ale na to období vzpomínáme někdy až se sentimentálním dojetím. Pokud však nahlédnete do vzpomínkových análů I. interní kliniky při 110. výročí jejího trvání, nabydete dojmu, že imunologie nikdy na I. interně nebyla. Pak věřte historickým pramenům!

Lůžková základna nově koncipovaného Ústavu klinické imunologie na I. interní klinice zanikla. Byla přesunuta na specializovaná pracoviště – nefrologii, Revmatologický ústav, III. interní kliniku, IV. interní kliniku, II. interní kliniku, neurologii a oční kliniku. Řešení bylo konečné, nikdo s námi o tom nediskutoval, ale byla to svým způsobem pro nás úleva. Profesor John i já jsme byli zahlceni novými povinnostmi, členstvím v různých nově vzniklých institucionálních společnostech, vědecké radě, komisích aj. Naše spolupráce se omezila jen na to nejnútnejší. Výuka byla zajištěna, chyběly učebnice – postupně byla vydána skripta, tři monografie věnované problémům

klinické imunologie v praxi (Fučíková, Fučíková a spol.), později vyšla obsáhlá monografie pro studenty nejen medicíny, ale i přírodních věd (Hořejší, Bartůňková).

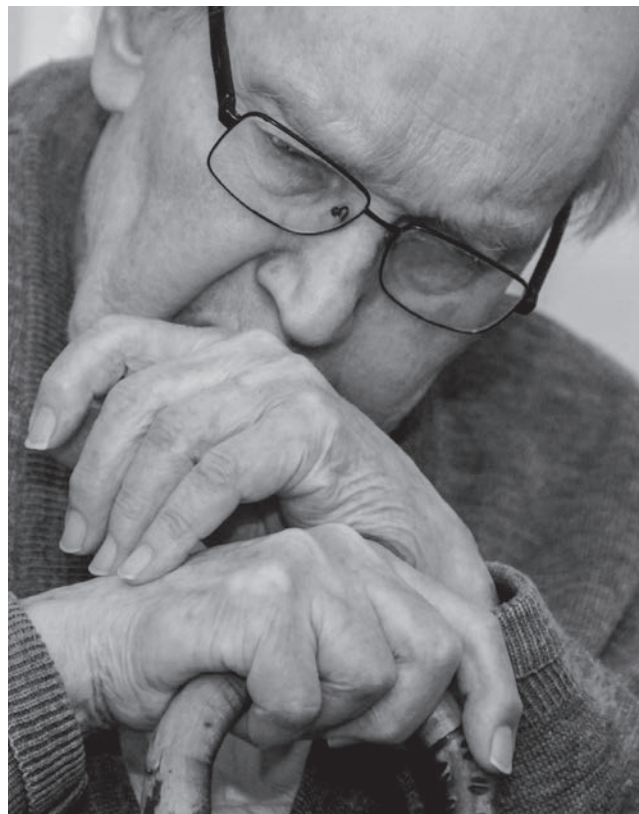
Profesor John však zase neměl klid. Já jsem byla v roce 1987 habilitována jako docentka vnitřního lékařství (obor lékařská imunologie nebyl ještě potvrzen a schválen). Nepřestal na mne naléhat, abych předložila doktorskou habilitační práci a dosáhla jmenování profesorem, a to již v oboru (lékařská imunologie či klinická imunologie a alergologie – názvy našeho nového oboru byly tehdy předmětem dlouhodobých akademických diskusí). Do roku 1989 jsem stejně jako on neměla žádnou naději na povolení obhajoby doktorské práce, natož jmenování profesorem. Opakovaně jsem to prof. Johnovi vymlouvala, necítila jsem se tehdy zdravotně dobře a považovala jsem to pro sebe za zbytečnou ztrátu času, když bylo třeba jiných smysluplných činností. Být docentkou mi připadalo dostačující a jako přiměřený titul pro ženu. Tak upřímně jsem mu to ale neřekla. Samozřejmě jako vždy, když něco prosazoval a považoval za nutné, mne přemluvil. Zaprvé mi připomenul, že on sám musel čekat do svých šedesáti sedmi let, než mohl obhájit svoji dok-

torskou práci (já v padesáti devíti), a profesorem byl jmenován ve svých sedmdesáti letech (já v šedesáti). Zadruhé a především – nejde vůbec o mne, ale o zastoupení oboru na 1. lékařské fakultě. Zdůrazňoval, že je to moje povinnost. Potkávali jsme se cestou kolem zdí zahrady po výstupu albertovských schodů téměř denně – on nahoru ze svého Ústavu, já dolů na Oddělení obecné imunologie, které k našemu Ústavu patřilo. Vždy si mne všiml, marně jsem se snažila skrýt. Pokaždé mi připomínal, že musím! Tentokráte vzpřímeně a do očí, nikoli s nakloněnou hlavou a zkoumavým pohledem. Nedalo se nevyhovět. Měla jsem ho v hluboké úctě, nejen jako vzdělaného odborníka a humanistu protkaného šlechtností, ale působil na mne i jako vznešený senátor z dob vlády Říma, který svým projevem dokázal více než jiní ostrou zbraní. Jeho řečnické projevy na veřejnosti ve mně vyvolávaly ten dojem a myslím, že nejen ve mně.

Svůj úkol jsem pro něj i klinickou imunologii splnila, dokonce jsem byla oceněna medailí J. E. Purkyně – to nepřipomínám kvůli sobě, ale ve vzpomínkách na prof. Johna. Napsal mi tehdy překrásný dopis, roztrěsenou rukou, občas proto hůře čitelný, kde cituji jeden odstavec: „...teď mne odvezli do města mého

mládí, do kraje milovaného. Mám čas o všem přemítat a mnohé promýšlet ze všech stran. Jsem moc rád, že Tvé dílo zakladatelky klinické imunologie bylo spojeno se jménem a dílem Purkyňovým. Je to symbolické a Tvého dědkovitého druha (tak se podepisoval Adolf Heyduk v dopisech mému tatínkovi) to naplňuje hrdostí.“

Nesla jsem těžce zprávy o jeho zdravotním stavu, který ho zřejmě netrápil – uměl se smířit s osudem, protože žil v jiné dimenzi díky skvělému myšlení, které bylo orientováno na jiné hodnoty, než na které se většinou upínáme.

Albertovské reminiscence

Cyril Höschl

Směřování našich životních trajektorií je určováno setkáními, zážitky a událostmi, jež mají formativní charakter, a můžeme je rozdělit na ty, které postupem času mizí v mlžném oparu, stírají se a přelévají, a na ty, jejichž pevný obrys a eidetická podoba zůstávají v naší paměti pevně stát jako milníky u cesty. Někdy to mohou být podružné postřehy nebo zážitky, jindy osudová setkání, z nichž se nejednou vyvinou přátelství na celý život, nebo jen přehodí životní dráze výhybku. Stačí, když se postava ve vašem světě jenom zjeví, a i když se vaše cesty rozejdou, nikdy jej už neopustí. Působí jako imprinting, vtištění, vzor, měřítko věcí. Každý máme takových setkání ve svém životě několik.

Na sentimentální plátno mých osobních vzpomínek na albertovská studijní léta vstupuje hned

několik velikánů tehdejší Fakulty všeobecného lékařství, kteří navždy ovlivnili mé chápání medicíny a jejich prismatem i světa. Jedním z nich byl nepochybně Ctirad John, se kterým jsem se poprvé setkal na přednáškách z mikrobiologie. Bylo to něco úplně jiného, než na co jsme byli běžně zvyklí. Ctirad John byl velký vypravěč, rétor antického rozměru, v němž se ani na chvíli nezapřel milovník divadla a básník. Jeho přednášky byly nádherně vystavěné, všechno mělo svůj řád a význam jako v pravém divadelním dramatu a byly proslovené mimořádně krásnou češtinou.

John nás fascinoval tím, jak uměl vytvořit napětí a zatáhnout nás do hry. „No a co myslíte, že se nyní, po prezentaci antigenu, s T-lymfocytem stane? Co

myslíte? Teď chvíli počkám, a kdo na to přijde, má u zkoušky předem zajištěnou alespoň dvojku.“ Tehdy jsem ještě nevěděl, že závan francouzské rétoriky, kultury a způsobů myšlení, který jsem v Johnovi intuitivně cítil, je velice autentický a že i jeho mikrobiologické, respektive imunologické, příběhy nesou znaky jeho vlastního vpečetění o deset let dříve, kdy se v roce 1961 dostal na stipendium do Pasteurova ústavu v Paříži. Tam měl za úkol pracovat s bakteriofágem a stal se svědkem ohlášení velkolepého objevu: v říjnu téhož roku tam François Jacob a Jacques Monod představili v přeplněném amfiteátru nový obecný model regulace syntézy bílkovin na genetické úrovni, za který později dostali Nobelovu cenu.

Dny trávil Ctirad John v laboratoři a po večerech a nedělích žil francouzským divadlem, uměním a filozofií. Jako by kopíroval zkušenost svého učitele Františka Patočky, který za první republiky v Pasteurově ústavu rovněž působil, a John se tam dokonce ještě setkal s lidmi, kteří si na Patočku pamatovali.

Johnův řečnický styl mě nepřestával fascinovat a zcela přirozeně a nenápadně mne vtáhl do světa mikrobiologie, který jsem v té chvíli považoval za absolutní základ medicíny. Nabyl jsem dojmu, že od

mikrobiologie a nověji imunologie se vlastně odvíjí způsob myšlení a jakékoliv soudobé drama dobývání neznámého. Jakýmsi neuvědomovaným řízením osudu se stalo, že můj obdiv a vztah k velkému učiteli se ukázal být do určité míry opětovaným. Podoťkám, že zkoušku z mikrobiologie jsem neskládal u (tehdy docenta) Johna, nýbrž u jeho kolegy Jiřího Schindlera. Nicméně po zkoušce jsem, stále zasažen aurou Johnovy osobnosti, překonal přirozený ostych studenta a poslal jsem mu novoročenku. Opětoval mi ji krásným pozdravením a od těch dob, po desítky let až do Johnovy smrti, jsme si nejenom každý rok psali a přáli, ale naše cesty se letmo setkávaly a dotýkaly, ať už při přípravě nového curricula na 3. lékařské fakultě UK v devadesátých letech minulého století nebo v Učené společnosti České republiky, kam jsme oba docházeli, na koncertech, kde jsem ho potkával v doprovodu jeho dcery, či na výstavách mé ženy Jitky Štenclové, jejíž obrazy měl moc rád, a když měla vernisáž v Písku či v jiném dosahu jeho milovaných jižních Čech („tatínkovy Vodňany“), nelenil a navzdory pokročilému věku na výstavu zavítal. A opět prazvláštní shodou okolností, aniž by to spolu prvoplánově souviselo, strávili jsme v roce 2009 dovolenou v Africe

s jeho synem Radkem a jeho tehdejší ženou Zlatou Adamovskou.

John byl skvělým učitelem, měl nádherný hlas, byl emisarem krásy vědění a poezie. Jeho košatá renesanční osobnost nás přitahovala dobrodružstvími Kruifových Lovců mikrobů, vůní mateřštiny a ozvěnami sladké Francie.

V dějinách se někdy poněkud nespravedlivě složitost a mnohvrstevnost velkých postav zredukuje na jeden nebo dva zástupné citáty, jež se ovšem stanou nesmrtelnými. A tak ze Sókrata, pakliže něco dnešní žáček ví, tak to, že nic neví. Einstein se scvrkl na $E = mc^2$. Carl G. Jung se smrskl na typologii osobnosti na ose extrovert–introvert a Beethoven na čtyři tóny z Osudové symfonie. Podobně v očích mladší generace reformátorů curricula studia medicíny na 3. lékařské fakultě by mohl Ctirad John zůstat navždy zapsán jako autor slavného citátu, který se stal mottem přeměny studia lékařství ve 21. století: „Studenta na teoretických oborech nejvíce zajímá, k čemu to je (klinika), a na klinických oborech, proč to je (teorie).“ Tímto mottem jsme chtěli upozornit na to, jak důležitá pro přirozené nabývání postojů, znalostí a kompetence medika je jeho vnitřní motivace, nikoli

vnučovaná scholastika tradičního biflování. Praktický dopad takového přístupu spočívá v tom, že moderní curriculum studia medicíny zavádí kontakt s klinikou, a tedy s pacienty, již do úvodu studia, a naopak, problémově orientovaná výuka v klinických oborech exponuje teoretické základy jevů, s nimiž se v praxi lékař setkává.

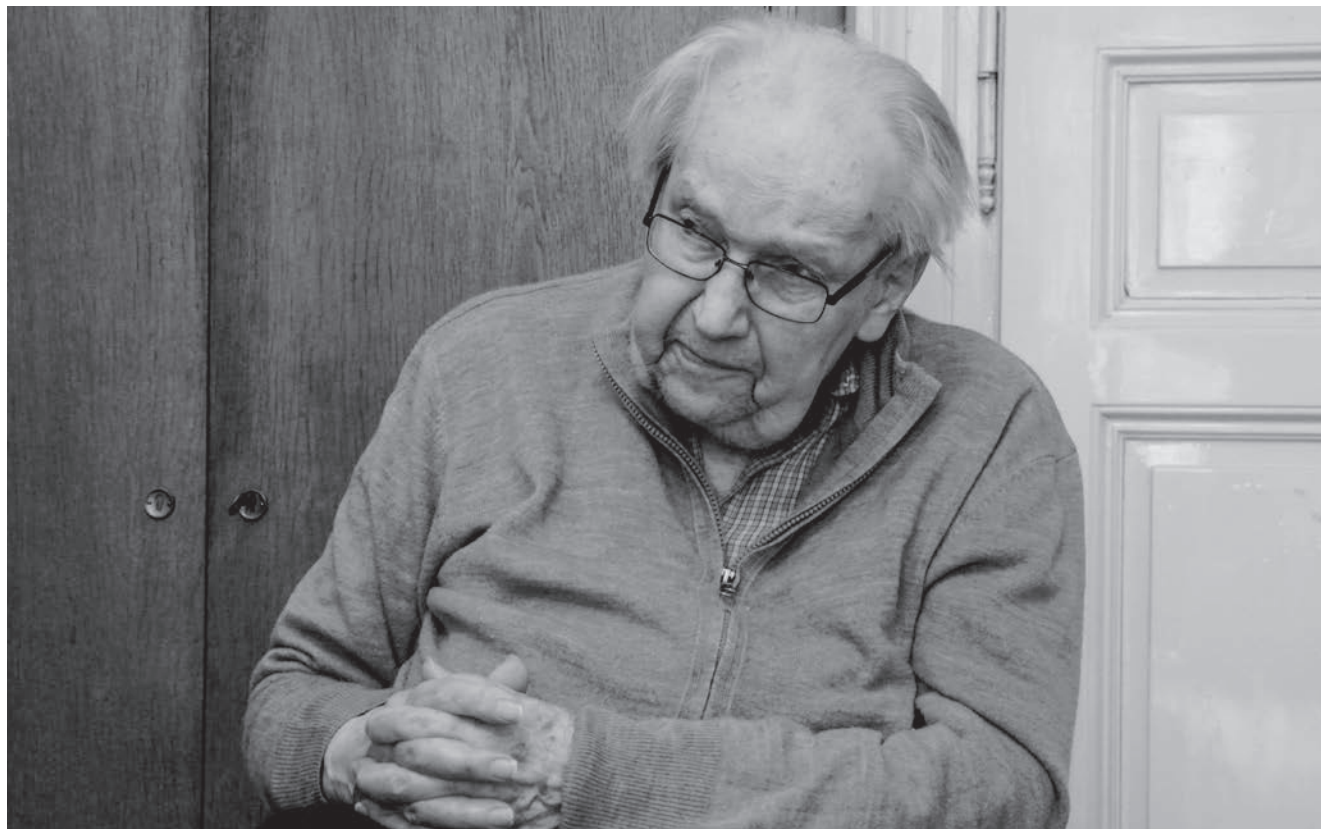
Ctirad John je tedy nesmrtelný zejména proto, že žije v našich myslích, a my zase budeme žít v myslích těch, jimž vyprávíme jeho příběhy.

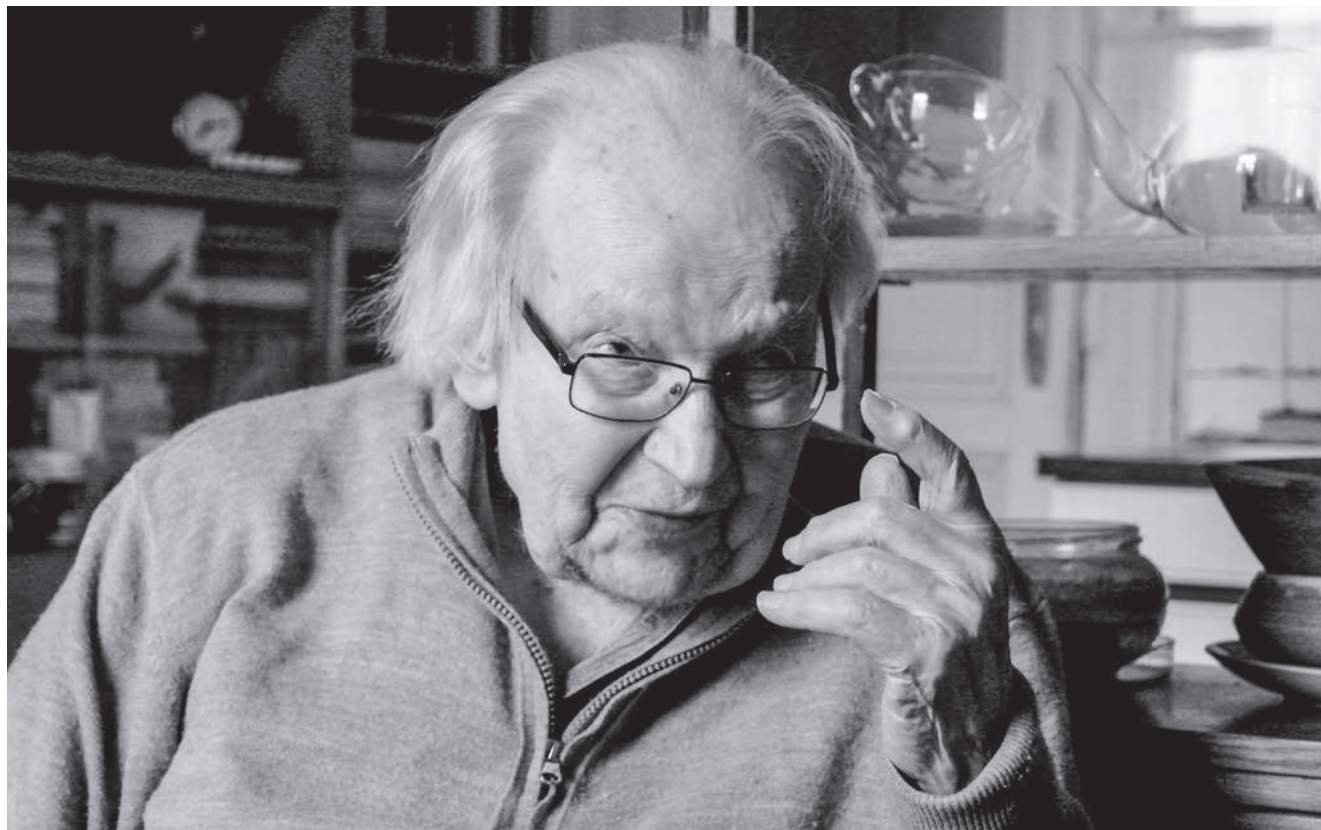

Ctirad John – etik vědy a života

Helena Illnerová

Poznala jsem prof. MUDr. Ctirada Johna, DrSc., v Učené společnosti České republiky. Byli jsme oba jejími zakládajícími členy, a byli jsme tudíž přitom, kdy Společnost po svém založení na jaře 1994 byla přijata na Pražském hradě prezidentem republiky Václavem Havlem. Myslím, že jsme byli též oba shodně potěšeni, neboť jsme byli velcí Havlovi ctitelé.

Ctirad John nebyl jen velký lékař, mikrobiolog, imunolog a univerzitní pedagog, ale sídlila v něm i jemná duše humanisty a básníka. Tuto lehkou uměleckou čáru bylo možno vysledovat v jeho příležitostných básních, ale zejména v jeho krásné knize Zrcadlo

mých lásek aneb vzpomínky, sestavené Františkem Houdkem, kde Ctirad také popisuje, co pro něho znamenalo hraní a organizování divadla v Písku za druhé světové války, kdy byly české vysoké školy zavřeny. Jeho láskami nebyli jen studenti, Univerzita Karlova, mikrobiologie, imunologie a samozřejmě jeho rodina, ale i literatura, básně, divadlo a jakékoliv krásně psané slovo.

Poté, co jsem Ctirada poznala v Učené společnosti ČR, jsem se velmi zaradovala, když se stal členem Komise pro etiku vědecké práce Akademie věd ČR. Tato komise byla ustavena na zasedání Vědecké rady

Akademie v září 2002 a myslím, že to byla první etická komise v oblasti vědy v naší zemi. Předsedou komise se stal prof. Ing. Pavel Kratochvíl, DrSc., ředitel Ústavu makromolekulární chemie AV ČR, byli tam i další ředitelé akademických ústavů, např. prof. RNDr. Jaroslav Kurzweil, DrSc., z Matematického ústavu, RNDr. Vladimír Dvořák, DrSc., z Fyzikálního ústavu, RNDr. Dana Wágnerová z Ústavu anorganické chemie, ale byli tam též vynikající univerzitní pracovníci, např. již zmíněný prof. MUDr. Ctirad John, DrSc., z 1. lékařské fakulty UK či prof. PhDr. Ivan Hlaváček, DrSc., z Filozofické fakulty UK. Když se nyní na složení první komise dívám, uvědomuji si, že polovina jejích členů byla též členy Učené společnosti České republiky. Stala jsem se předsedkyní Komise pro etiku vědecké práce v AV ČR v roce 2006, poté, co jsem přestala být předsedkyní Akademie věd. Měla jsem to štěstí, že jsem v komisi ještě čtyři roky, až do roku 2010, pracovala s Ctiradem Johnem. Byl tehdy jejím velice platným členem, ale bohužel se ve věku 90 let rozhodl, že uvolní své místo mladším.

S Ctiradem Johnem se výborně spolupracovalo. Byl moudrý, laskavý, hluboce lidský, empatický, ale v případech morálky dovedl být i přísný. Tvořili jsme

tehdy Etický kodex výzkumných pracovníků v Akademii věd ČR, který pak byl schválen zasedáním Akademického sněmu na konci dubna 2006. Dívám-li se nyní na tento kodex, zdá se mi, že je to takový trochu skautský zákon – jak by se ideální skaut či vědec měl chovat. K tvorbě kodexu přispěl význačnou měrou právě Ctirad. Zaštiťovali jsme se tehdy v mottu kodexu názorem prezidenta Masaryka na vědu, vysloveným v Čapkových Hovorech s T. G. Masarykem. TGM tam říká: „Jít za poznáním, to je, pane, život svrchovaně činný. Když řeknete věda, říkáte tím také úsilí, trpělivost, vytrvalost, obětavost, poctivost – samé požadavky života činného – a života mravního.“ Myslím, že Ctirad se tímto mottem celý život řídil.

Komise se počátku své činnosti a ještě po dlouhou dobu poté nesetkávala s žádným skutečně velkým případem porušení vědecké etiky, s vymyšlením výsledků či s jejich podvodnou úpravou nebo záměrně zkreslenou interpretací. Řešila spíše autorství. Nastupovala mladší asertivní generace, která starší spolupracovníky, často autory originálních metod, leckdy nepovažovala za dostatečně tvůrčí a nechtěla je uvádět jako spoluautory. Začínala též snaha hodnotit vědu podle množství publikací. A u podávání

patentů se detektivně dohledávalo, čím byla původní myšlenka. A samozřejmě se též řešilo možné plagiátorství, zejména ve vědecko-popularizačních dílech. Stačí, když autor zmíní svoje zdroje v úvodu a dále je již v textu necituje, i když jejich poznatky hojně využívá? Nebo je správnější zahltit text citacemi, i když je potom pro veřejnost hůře čitelný? Tyto spory přicházely většinou z humanitních a společensko-vědních oblastí, a Ctirad je, ač přírodovědec, řešil se svým pověstným citem pro spravedlnost a celistvým pohledem na řešený konflikt. A jeho autorita platila. Vzpomínám si, jak jsme jednou řešili možné plagiátorství u knihy o protektorátním ministru školství a lidové osvěty Emanuelu Moravcovi. Ctirad si ji pečlivě přečetl, uznal důležitost jednotlivých poznatků různých autorů citovaných v úvodu, ale zpochybňovaného autora uznal za platného, neboť zasadil všechny diskutované poznatky do kontextu doby. A tu dobu Ctirad žil, neboť na podzim 1939 byly zavřeny všechny české vysoké školy a Ctirad jako student musel na dlouhých pět let opustit svoji milovanou lékařskou fakultu.

Ctirad byl „skálou“ této komise. Pak přišla doba, kdy se začal naklánět, počal mít problémy s pohy-

bem, a přestože jsme pro něho posílali auto, Ctirad na své členství v komisi rezignoval. Chodila jsem potom za ním domů do Trojanovy ulice a radila se s ním tam. Vyzařoval z něho stále silný intelekt a mravní autorita, měl dále zájem o dění ve vědě, na Univerzitě Karlově, v Akademii věd. Naklánění však pokračovalo, a když otevřel dveře návštěvníkovi a stál proti němu, již mu nebylo možno pohlédnout do tváře. Až když se proti hostu posadil, bylo zřejmé, že mu oči stále stejně září zájmem, zvědavostí i laskavostí.

Nakonec již nemohl zůstat sám doma a ocitl se ve Fakultní nemocnici v Motole. Myslím, že až tam jsem od něho dostala největší lekci o lidství, přístupu k životu i důstojnosti člověka. Byl ubytován v jednom pokoji s panem Jiřím. Ctirad, uznávaná vědecká kapacita, univerzitní profesor, a pan Jiří, technik, v jednu dobu i bezdomovec, bojující s nádorem. A ti dva se měli velmi rádi. Ctirad mi pana Jiřího obřadně představil a choval se k němu, jako by sdílel pokoj s anglickým králem. Ve svém chování každým počinem vyznával důstojnost svého pokojového partnera, člověka pana Jiřího. A pan Jiří mu toto chování vrchoval oplácel. Byly dny, kdy jsem přišla a oběma pánům jsem předčítala. A ačkoliv jsem seděla proti dvěma

mužům na konci jejich životní pouti, vzpomínám na tyto chvíle jako na šťastné.

Když pan Jiří zemřel, byl Ctirad na pokoji sám. Chodila za ním samozřejmě rodina a přátelé a byl milován nemocničními zaměstnanci. A Ctirad se dále zajímal o svět. Stále chtěl slyšet, co je nového v oblasti vědy, v Učené společnosti ČR, mezi přáteli, a případně i co trápí jeho návštěvníka a na co myslí. Měl nejen velký mozek skrývající hlubokou paměť a moudrost, ale i soucítící duši a otevřené srdce. Až ke konci byl rád, když jsem se ho ptala na jeho dětství, maminku. To se již navracel domů, kam jsem ho nemohla sledovat.

Ctirad John pro mě navždy zůstane vzorem záníceného vědce a lékaře i vzorem hluboce procítěného lidství a mravní integrity.

Vizionář třetího tisíciletí

Jindřich Lokaj

Letos v srpnu, v období, které přibližuje Jan Skácel v básni Sonet o lásce a modrém portugal veršem „zas konec léta, zas je blízko k vínu a čistý vítr zpívá o podzimu tak jako dávno kdysi“, který jsem profesorovi Johnovi při jeho narozeninách rád recitoval, si budeme připomínat jeho nedožitých 100 let.

Patřil k osobnostem, které, jak bylo už při jiné příležitosti výstižně řečeno, „jsou vlivné, aniž jsou denně v hledáčkách kamer, aniž šéfuji stovkám podřízených, aniž shromáždily mimořádné majetky, poněvadž zosobňují určité hodnoty a principy, bez nichž by společnost chřadla“. Jistě nebudu daleko od pravdy, když řeknu, že mezi generacemi českých a slovenských mikrobiologů, imunologů, alergologů a široké bio-

medicínské komunity od druhé poloviny minulého století dodnes je jen málo těch, kteří by se s profesorem Johnem přímo či nepřímo nesetkali, které by více či méně nepoznamenal. Odešla obdivuhodná renesanční osobnost, jež přes nutkání filtrovat život skrz imunologii a mikrobiologii se ve své odborné práci nerozplynula, ale svými názory, svými postoji, svým přístupem, svým laskavým optimismem nasměrovala a ovlivnila životy mnohých, kteří jí zůstávají vděčnými dlužníky. Příkladný byl i jeho noblesní postoj k zdravotním problémům, jež ho tři poslední roky upoutaly na lůžko.

Profesor Ctirad John se přiznával, že „hlubinou bezpečí a zdrojem energie“ byl pro něj vždy domov